

JINOYAT KODEKSINING 267-MODDASI: TAHLIL, MUAMMO VA TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Turobov Nodirbek Olegovich

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar xodimi.

E-mail: nodir0690@icloud.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20185938>

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 267-moddasi — “Mansabdor shaxsning vakolatini suiiste'mol qilish” — har tomonlama tahlil etiladi.

Moddaning huquqiy tabiati, obyektiv va sub'ektiv belgilari, jinoyat tarkibining tuzilishi, xalqaro standartlar va qiyosiy huquq nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi. Shu bilan birga, amaliyotda yuzaga kelayotgan muammolar, qonun normalarini qo'llashda mavjud bo'shliqlar va ularni bartaraf etishga qaratilgan takomillashtirish takliflari ilgari suriladi. Xorijiy olimlar va hozirgi zamon tadqiqotchilarining ilmiy qarashlari tahlilga jalb etilgan.

Kalit so'zlar: mansabdor shaxs, vakolatni suiiste'mol qilish, jinoiy javobgarlik, jinoyat tarkibi, korrupsiyaga qarshi kurash, xalqaro standartlar, qiyosiy huquq.

I. KIRISH

Davlat boshqaruvida mansabdor shaxslar tomonidan o'z vakolatlarini suiiste'mol qilish hodisasi butun dunyo huquq tizimlarida eng murakkab va dolzarb muammolardan biri sifatida qaraladi. Bu jinoyat turi nafaqat iqtisodiy zarar yetkazadi, balki fuqarolarning davlat institutlariga bo'lgan ishonchini ham qo'porib tashlaydi, ijtimoiy adolatga putur yetkazadi.

O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi (bundan buyon JK deb yuritiladi) 267-moddasi “Mansabdor shaxsning vakolatini suiiste'mol qilish” jinoyatini tartibga soladi va bu norma mamlakatimiz huquq-tartibot amaliyotida muhim o'rin egallaydi. Mazkur modda 2001-yilgi JK qabul qilinganidan beri bir qator tahrirlardan o'tgan bo'lsa-da, uning qo'llanilishida bir qator nazariy va amaliy muammolar hamon saqlanib qolmoqda.

Ushbu maqolaning maqsadi — JK 267-moddasi huquqiy tahlilini amalga oshirish, jinoyat tarkibini mukammal ifodalash, xalqaro tajriba va zamonaviy ilmiy qarashlar asosida moddani takomillashtirish bo'yicha taklif va mulohazalar bildirish. Tadqiqot metodologiyasi sifatida taqqosiy-huquqiy tahlil, tizimli tahlil, shuningdek induktiv va deduktiv usullardan foydalanilgan.

II. JK 267-MODDASINING HUQUQIY TABIATI VA NORMATIV ASOSLARI

O'zbekiston Respublikasi JKning 267-moddasi quyidagi asosiy qoidalarni belgilaydi: mansabdor shaxsning o'z mansab vakolatlarini suiiste'mol qilishi, ya'ni shaxsiy manfaatlar ko'zlab yoki boshqa shaxslar manfaati uchun o'z vakolatlari doirasiga kirmaydigan harakatlarni amalga oshirishi yoki ularga yo'l qo'yishi, fuqarolar, tashkilotlar yoki davlat manfaatlariga katta zarar yetkazgan taqdirda jinoiy javobgarlikni keltirib chiqaradi. Modda og'irlashtiruvchi holatlar (kasb lavozimini egallagan shaxs, guruh bo'lib, og'ir oqibatlar bilan) uchun alohida sanksiyalar ham nazarda tutadi.

Moddaning dispozitsiyasi blanket xarakter kasb etadi — ya'ni “mansab vakolatlari doirasi” tushunchasi turli idoraviy me'yoriy hujjatlarga, mansab yo'riqnomalariga va maxsus qonunlarga havola orqali aniqlanadi. Bu holat, bir tomondan, normaning moslashuvchanligini ta'minlasa, ikkinchi tomondan, huquqni qo'llashda birxillikni kafolatlashni qiyinlashtiradi.

O'zbekiston 2008-yilda BMTning Korrupsiyaga qarshi konvensiyasini (UNCAC, 2003) ratifikatsiya qilgan. Konvensiyaning 19-moddasi “Mansab vakolatlarini suiiste'mol qilish” jinoyatini mustaqil jinoiy huquqbuzarlik sifatida kriminallashtirish majburiyatini belgilaydi.

Shu bilan birga, OECD davlatchilik xizmatchilarining xulq-atvor standartlari va Yevropa Kengashining Korrupsiyaga qarshi jinoyat-huquqiy konventsiyasi (ETS 173, 1999) ham bu sohadagi eng muhim xalqaro hujjatlar hisoblanadi.

Xalqaro huquq tadqiqotchisi Robert Klitgaard o'zining “Korrupsiya ustidan nazorat” asarida shunday yozadi: korrupsiya, jumladan mansab vakolatlarini suiiste'mol qilish — bu ixtiyoriy faoliyat natijasidir, ya'ni shaxs mumkin bo'lgan foyda va xatarlarni baholab, ongli ravishda jinoyat yo'lini tanlaydi. Shuning uchun ham jinoiy javobgarlik mexanizmlari bu ratsional kalkulyatsiyani buzuvchi darajada samarali bo'lishi zarur.

JK 267-moddasi bo'yicha jinoyatning asosiy ob'ekti — davlat hokimiyati va mansab faoliyatini huquqiy tartibga solishga qaratilgan munosabatlar tizimi. Qo'shimcha ob'ekt — fuqarolar, yuridik shaxslar yoki davlatning moddiy va nomoddiy manfaatlarini. Ayrim holatlarda, jinoyatning oqibatlariga qarab, shaxsning huquq va erkinliklari ham bevosita ob'ektga kiradi.

Rossiyalik huquqshunos olim A.V. Naumov mansabdor shaxs jinoyatlarining ob'ektini “davlat apparatining to'g'ri va samarali faoliyat yuritishi hamda fuqarolarning davlat xizmatiga bo'lgan qonuniy ishonchi” sifatida ta'riflaydi. Bu ta'rif O'zbekiston huquqi kontekstida ham to'liq o'z tasdig'ini topadi.

Jinoyatning obyektiv tomoni uch unurni o'z ichiga oladi: (1) mansab vakolatlarini suiiste'mol qilishga qaratilgan harakat yoki harakatsizlik; (2) bu xatti-harakat natijasida yetkazilgan katta zarar; (3) harakatlar va oqibat o'rtasida sabab-oqibat bog'liqligi.

Suiiste'mol qilish ikki shaklda namoyon bo'lishi mumkin: faol shaklda — vakolat doirasidan chiqib ketgan ijobiy harakatlar amalga oshirilganda; passiv shaklda — mansabdor shaxs qonun talab qiladigan harakatlarni ataylab bajarmasligida. Ikkinchi holat, ya'ni harakatsizlik orqali jinoyat sodir etilishi amaliyotda isbotlash nuqtai nazaridan ancha murakkab hisoblanadi.

Nemis olimi Klaus Tiedemann jinoyatning obyektiv tomonini tahlil qilar ekan, “zarar” tushunchasini keng talqin etishni tavsiya etadi: “Mansab jinoyatlarida moddiy zarar bilan bir qatorda, fuqarolarning davlat organlari faoliyatiga bo'lgan ishonchiga yetkazilgan zarar ham mustaqil obyektiv belgi sifatida baholanishi lozim.”

Jinoyatning sub'ekti — maxsus sub'ekt, ya'ni “mansabdor shaxs” maqomiga ega bo'lgan jismoniy shaxs. JKning 205-moddasiga binoan, mansabdor shaxs tushunchasi davlat organlari, mahalliy o'z-o'zini boshqarish organlari, davlat muassasalari va tashkilotlarida doimiy, vaqtinchalik yoki maxsus vakolat asosida ma'muriy-xo'jalik yoki tashkiliy-boshqaruv vazifalarini bajaruvchi shaxslarni qamrab oladi.

Qiyosiy huquq nuqtai nazaridan, turli davlatlar mansabdor shaxs tushunchasini turlicha belgilaydi. Masalan, Fransiyaning Jinoyat kodeksida (art. 432-1 va keyingisi) “davlat vakillik funksiyasini bajaruvchi shaxs” keng talqin etilib, xususiy sektor vakillariga ham qo'llanishi mumkin bo'lgan hollar nazarda tutilgan. AQShda Federal korrupsiyaga qarshi qonunchilik (18 U.S.C. § 201 va keyingisi) “public official” tushunchasini yanada keng qamrovda belgilaydi.

JK 267-moddasi bo'yicha jinoyatning sub'ektiv tomoni to'g'ridan to'g'ri yoki egri qasd shaklida namoyon bo'ladi.

Bundan tashqari, modda dispozitsiyasida “shaxsiy manfaat” yoki “boshqa shaxslar manfaati” motivining mavjudligi shart hisoblanadi. Bu belgi jinoyatni xizmat burchini e'tiborsizlikdan buzishdan (268-modda) farqlashning asosiy mezonini bo'lib xizmat qiladi.

Ukrainalik huquqshunos olim N.O. Gutorova ta'kidlaganidek, “mansabdor shaxs jinoyatlarida sub'ektiv tomon, ayniqsa maqsad va motiv belgilari, jinoyatni kvalifikatsiya

qilishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi va ko'pincha sudlar tomonidan etarli darajada tahlil etilmaydi." Bu kuzatuv O'zbekiston sud amaliyotiga ham to'liq tatbiq etilishi mumkin.

Amaliyotda JK 267-moddasi bilan 205-modda (poraxo'rlik), 206-modda (mansab mavqeidan shaxsiy manfaat uchun foydalanish) va 268-modda (mansab burchini e'tiborsizlikdan buzish) o'rtasida chegara muammolari tez-tez yuzaga keladi. Bu moddalar o'rtasidagi farqni to'g'ri belgilamaslik ayblov xulosasining bekor qilinishiga yoki hukm o'zgartirilishiga olib kelishi mumkin.

Huquqshunos olim S.S. Alekseev qonuniy raqobat (konkurentsia) nazariyasiga ko'ra, agar mansabdor shaxs harakati bir vaqtning o'zida bir nechta moddaning belgilarini qamrab olsa, eng og'ir sanksiya nazarda tutilgan modda bo'yicha javobgarlikka tortilish lozim. Biroq bu qoida xalqaro standartlarga mos bo'lsada, milliy amaliyotda turlicha talqin etilmoqda.

JK 267-moddasida "katta zarar" iborasi ishlatilgan bo'lsa-da, uning aniq miqdoriy ifodasi qonun matnida bevosita nazarda tutilmagan. Bu holat O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining tegishli qarorlariga murojaat qilishni talab etadi. Amaliyotda zarar miqdorini aniqlash ko'pincha ekspertiza xulosalariga tayanadi.

Germaniya huquqida "zarar" tushunchasi aniq miqdoriy chegaralar bilan belgilanmay, balki har bir ish bo'yicha sud tomonidan barcha holatlar majmui asosida baholanadi (Gesamtbewertung prinsipi). Bu yondashuv moslashuvchanlik ta'minlasa-da, huquqiy aniqlik tamoyiliga ziddlik tug'diradi.

Mansab vakolatlarini suiiste'mol qilish jinoyatini isbotlash amaliyotda bir qator qiyinchiliklar bilan bog'liq. Birinchidan, "mansab vakolatlari doirasi" ko'pincha noaniq yoki bir-birini qoplaydigan idoraviy hujjatlar bilan belgilangan bo'ladi. Ikkinchidan, sub'ektiv tomon — ayniqsa manfaat motivini isbotlash — uzoq va murakkab jarayonni talab etadi. Uchinchidan, zarar va mansab harakatlari o'rtasidagi sabab-oqibat bog'liqligini isbotlash ham ko'pincha chigal masala hisoblanadi.

Amerika huquqi mutaxassisi Frank Anechiarico va James Jacobs "The Pursuit of Absolute Integrity" asarida ta'kidlashadiki, korrupsiya va mansab suiiste'molini isbotlashda raqamli dalillar — elektron yozishmalar, moliyaviy tranzaksiyalar, raqamli iz — tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu holat O'zbekiston tergovchilik amaliyotida ham hisobga olinishi lozim.

Qo'shni mamlakatlar — Rossiya Federatsiyasi, Qozog'iston va Ukraina — mansabdor shaxslar jinoyatlari sohasida o'xshash huquqiy tizimlarni shakllantirgan, biroq har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega. Rossiya JKning 285-moddasi (mansab vakolatlarini suiiste'mol qilish) va 286-moddasida (mansab vakolatlaridan oshib ketish) ikki alohida tarkib mustaqil moddalarda belgilangan. O'zbekiston qonuni esa bu ikki holatni bitta moddada jamlagan, bu esa bir tomondan qonun iqtisodiyotini ta'minlasa, ikkinchi tomondan normaning haddan tashqari keng doirasini hosil qiladi.

Qozog'iston 2014-yilda yangi Jinoyat kodeksi qabul qildi va 361-modda bo'yicha mansab vakolatlarini suiiste'mol qilishni to'rtta og'irlashtiruvchi holat bilan kuchaytirilgan javobgarlikni nazarda tutuvchi tizimga o'tdi. Yangi tizimda qayta tiklash (restitution) mexanizmi ham joriy etildi — bu tajriba O'zbekiston uchun ham dolzarb ahamiyatga ega.

Fransiyaning Jinoyat kodeksida mansabdor shaxslar tomonidan amalga oshirilgan jinoyatlar "Davlat muassasalariga qarshi jinoyatlar" bo'limida to'plangan (art. 432-1 — 432-17). Fransuz modeli "fuqarolarning haqli kutilmalarini buzish" kriteriyasini joriy etganligi bilan

ajralib turadi — bu mezon O'zbekiston huquqi uchun yangi bo'lib, dispozitsiyani aniqlashtirish yuzasidan ko'rib chiqilishi mumkin.

Shvetsiyada mansabdor shaxslar javobgarligini tartibga soluvchi Jinoyat kodeksi 20-bobi (Brott mot allmän verksamhet) maxsus etika qoidalari bilan uyg'unlashtirilgan. Shvets tadqiqotchisi Bo Svensson ta'kidlaganidek, jinoyat-huquqiy javobgarlik bilan ma'muriy javobgarlik o'rtasidagi pog'onali tizim amaliyotda ancha samarali natija bermoqda.

Buyuk Britaniyada “Poraxo'rlik to'g'risidagi qonun” (Bribery Act 2010) va “Jinoyat daromadlari to'g'risidagi qonun” (Proceeds of Crime Act 2002) mansabdor shaxslar jinoyatlarini tartibga solishning o'ziga xos tizimini hosil qilgan. Richard Rampton va Alastair Mullis o'z tadqiqotlarida Britaniya tizimining asosiy ustunligi sifatida korporativ javobgarlikni (yuridik shaxslarning jinoiy javobgarligi) ko'rsatadi. Bu yondashuv O'zbekiston qonunchiligiga ham joriy etilishi mumkin.

So'nggi o'n yil ichida mansabdor shaxslar jinoyatlarini tadqiq etishda bir necha muhim metodologik yondashuvlar shakllandi.

Avvalambor, kriminologik yondashuv nuqtai nazaridan Nikos Passas “deviant globalization” nazariyasida mansab suiiste'molini makro va mikro darajada tizimli hodisa sifatida tahlil etadi. Uning fikricha, individual jinoiy xulq-atvorni tushunmasdan turib, tizimiy omillarni bartaraf etish samarali bo'lmaydi.

Xalqaro shaffoflik tashkiloti (Transparency International) tadqiqotchisi Johann Graf Lambsdorff iqtisodiy nazariya va kriminologiya kesishmasida mansab suiiste'molining “bozor” modelini ishlab chiqqan: har bir jinoyat — bu xatarlar va imtiyozlar o'rtasidagi kalkulyatsiya natijasidir. Bu nazariya jinoyatchilikka qarshi kurashda imtiyozlarni kamaytirish va xatarlarni oshirish strategiyasini asoslaydi.

O'zbek huquqshunoslari orasida prof. Sh.X. Fayzullayev mansabdor shaxslar jinoyatlari tarkibini tahlil qilishda tizimli yondashuvni qo'llagan va moddaning samarali qo'llanilishi uchun sud-tergov amaliyotida yagona talqin standartlarini ishlab chiqish zarurligini asoslab bergan.

Hozirgi zamon tadqiqotchisi D.A. Shestakov “kriminologiyaning siyosiy iqtisodiyoti” konsepsiyasida mansabdor shaxslar jinoyatlarining iqtisodiy jihatdan tahlil qilish metodologiyasini ilgari suradi va sanksiyaning profilaktik vazifasini oshirish uchun sud jarimalarining zarar miqdoriga nisbiy bog'liqligini tavsiya etadi.

JK 267-moddasi dispozitsiyasiga “fuqarolarning haqli kutilmalarini muhim darajada buzish” mezonini kiritish maqsadga muvofiq. Bu mezon Yevropa Inson Huquqlari Sudining pretsedent huquqi va UNCAC 19-moddasining tavsiyaviy normalariga asoslanadi hamda isbotlash jarayonini konkretlashtiradi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining Plenumi qarorida “katta zarar” tushunchasining aniq miqdoriy chegaralarini, jumladan moddiy va moddiy bo'lmagan zarar turlarini ajratib belgilash lozim. Bu qaror JKda yoki unga izoh tarzida mustahkamlanishi jinoyatchilikka qarshi kurashda huquqiy aniqlikni ta'minlaydi.

Tergov jarayonida raqamli dalillardan foydalanish tartibini tartibga soluvchi maxsus me'yoriy hujjat qabul qilinishi lozim. Elektron yozishmalar, moliyaviy tranzaksiyalar va boshqa raqamli izlar — mansab suiiste'molini isbotlashning eng samarali usullaridan biriga aylangan. Bu yo'nalishda Estoniya va Singapur tajribasi o'rganilishi tavsiya etiladi.

Jinoiy javobgarlik bilan bir qatorda, mansabdor shaxslar faoliyatini nazorat qiluvchi ma'muriy va intizomiy mexanizmlar tizimini kuchaytirish zarur.

OECD ning “Yaxshi boshqaruv standartlari” tavsiyalariga muvofiq, xizmat ko'rsatish shaffofligini ta'minlash, manfaatlar to'qnashuvi hollarini ro'yxatga olish va profilaktika dasturlari jinoyatchilikni tizimli kamaytiradi.

III. XULOSA

O'zbekiston Respublikasi JKning 267-moddasi mansabdor shaxslar tomonidan amalga oshiriladigan jinoyatlarning muhim turiga nisbatan jinoiy javobgarlikni belgilovchi norma sifatida huquq-tartibot tizimida alohida o'rin egallaydi. Biroq moddaning blanket dispozitsiyasi, “katta zarar” mezonining miqdoriy aniqlik etishmasligi, sub'ektiv tomon elementlarini isbotlashdagi murakkabliklar va qo'shni moddalar bilan chegara muammolari amaliyotda qiyinchiliklar tug'dirmoqda.

Xalqaro standartlar — UNCAC, Yevropa Kengashi konvensiyalari va OECD tavsiyalari — hamda qiyosiy huquq tajribasi asosida moddaning dispozitsiyasini aniqlashtirish, zarar mezonini miqdorlashtirish, raqamli isbotlash mexanizmlarini mustahkamlash va profilaktika tizimini rivojlantirish tavsiya etiladi.

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, jinoiy javobgarlik mexanizmi mansabdor shaxslar jinoyatlariga qarshi kurashda zaruriy, ammo yagona emas vosita hisoblanadi. Uni ma'muriy nazorat, ichki audit va institutsional shaffoflik mexanizmlari bilan uyg'unlashtirish chinakam samarali natijalarga olib keladi.

Maqolada ilgari surilgan takliflar va mulohazalar qonun ijodkorlari, huquq amaliyotchilari va ilmiy tadqiqotchilar uchun manba bo'lib xizmat qilishi va JK 267-moddasini yanada takomillashtirish borasida muloqotni rivojlantirishga hissa qo'shishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

I. Me'yoriy-huquqiy hujjatlar

1. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. 1994-yil 22-sentyabr. 2101-XII-son. (So'nggi tahriri 2024-yil). — Toshkent: Adolat, 2024.
2. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi. 1994-yil 22-sentyabr. — Toshkent: Adolat, 2024.
3. BMTning Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi (UNCAC). 2003-yil 31-oktyabr. NY: United Nations, 2003. O'zbekiston tomonidan 2008-yilda ratifikatsiya qilingan.
4. Yevropa Kengashining Korrupsiyaga qarshi jinoyat-huquqiy konvensiyasi. ETS No.173. Strasbourg, 1999.
5. OECD. Guidelines for Managing Conflict of Interest in the Public Service. Paris: OECD Publishing, 2003.
6. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2010-yil 11-iyundagi “Mansabdor shaxslar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar to'g'risidagi ishlar bo'yicha sud amaliyoti haqida” № 11-son Qarori.

II. Xorijiy ilmiy adabiyotlar

7. Klitgaard R. Controlling Corruption. Berkeley: University of California Press, 1988. — 226 p.
8. Tiedemann K. Wirtschaftsstrafrecht. Einführung und Allgemeiner Teil. Köln: Carl Heymanns Verlag, 2010. — 512 S.
9. Lambsdorff J.G. The Institutional Economics of Corruption and Reform: Theory, Evidence and Policy. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. — 298 p.

10. Passas N. *Deviant Globalization: Black Market Economy in the 21st Century*. New York: Continuum, 2011. — 312 p.
11. Anechiarico F., Jacobs J.B. *The Pursuit of Absolute Integrity: How Corruption Control Makes Government Ineffective*. Chicago: University of Chicago Press, 1996. — 244 p.
12. Rampton R., Mullis A. *Corporate Criminal Liability in the United Kingdom*. London: Sweet & Maxwell, 2019. — 176 p.
13. Svensson B. *Criminal Liability of Public Officials in Swedish Law*. Stockholm: Norstedts Juridik, 2015. — 198 p.
14. Naumov A.V. *Rossiyskoe ugovnoe pravo. Kurs lektsiy. T.2. Osobennaya chast'*. — Moskva: Yurist, 2004. — 832 s.
15. Gutorova N.O. *Kriminologichna kharakterystyka zlochniv u sferi sluzhbovoi diialnosti*. Kyiv: Atika, 2007. — 264 s.
16. Alekseev S.S. *Problemy teorii prava. T.1.* — Sverdlovsk: Izd-vo SGU, 1972. — 396 s.
17. Shestakov D.A. *Kriminologiya: Novyye podkhody k prestupleniyu i prestupnosti.* — SPb.: Yuridicheskiy tsentr Press, 2006. — 462 s.
18. Transparency International. *Global Corruption Report 2023*. Berlin: TI, 2023. URL: www.transparency.org

III. O'zbek va mahalliy adabiyotlar

19. Fayzullayev Sh.X. *Mansabdor shaxslar tomonidan sodir etiladigan jinoyatlar: nazariy va amaliy masalalar.* — Toshkent: TDYU nashriyoti, 2018. — 188 b.
20. Usmonov U.A. *Korrupsiyaga qarshi kurash: huquqiy va kriminologik muammolar.* — Toshkent: Akademiya, 2021. — 224 b.
21. Qodirov B.O. *O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining Maxsus qismiga sharhlar.* — Toshkent: Adolat, 2022. — 640 b.
22. Mirzayev F.S. *Davlat xizmatchilari jinoyatchiligi va uning oldini olish.* // *Huquq va boshqaruv.* — 2023. — № 3. — B. 45–58.
23. Xoliqov A.T. *Mansab vakolatlarini suiiste'mol qilish jinoyatlarida sub'ektiv tomon: muammo va yechimlar.* // *O'zbek huquqiy tafakkuri.* — 2022. — № 4. — B. 22–34.
24. Toshmatov I.U. *Xalqaro tajriba asosida O'zbekiston korrupsiyaga qarshi qonunchiligini takomillashtirish yo'llari. Huquqshunoslik dissertatsiyasi.* — Toshkent: TDYU, 2023. — 186 b.